

Hardenberg Scholtensdijk 20 0523 - 261941
Ommen Bouwstraat 8 0529 - 450512
Dalfsen Bloemendalstr. 11 0529 - 431742
Nieuwleusen Westeinde 2 0529 - 481201

OPVOLGING IN HET BOERENBEDRIJF (UITGAVE 2012)

De meeste lezers zullen de Saksische taal begrijpen. Daarom beginnen wij met een citaat van Professor Anne van der Meiden uit “De Oale Boerschop”, Enschede 1957. Hij schrijft over de bedrijfsoverdracht:

“De gerechtigheid (het bedrijf) gung van oalder op kinder. ’n Oaldst’n mos de stee arv’n, de breurs en zusters kreeg’n ear’n oetzet met ne koo, ne paa hoonder en mangs nen vark’n at ’t ter an zat, meer nooit geald.”

Een toelichting op de regelingen voor en door de opvolger. Het gaat met name over het boerenbedrijf. Veel opmerkingen gelden echter ook voor andere bedrijfs-overnames.

Geschiedenis

In menig wetboek op deze aarde heeft de wetgever wat geregeld over grondbezit en de opvolging in het boerenbedrijf. Logisch, want voor ons voedsel zijn wij nog steeds afhankelijk van de grond.

Het gebruik van die grond en de rechten van de gebruiker zijn belangrijke zaken, waar de wetgever regels voor heeft gemaakt. Niet alleen in deze tijd, maar ook al duizenden jaren geleden. Het agrarisch recht is één van de oudste takken van sport in het juridische bedrijf. Of het nu gaat over de herders in het Midden-Oosten, de irrigatiewerken van de Egyptenaren of het blijversrecht in Oost-Nederland: grond en gebruiker staan centraal.

Blijversrecht

Het woord blijversrecht is al gebruikt. In 1958 schreef Dr. Cohen, notaris te Hellendoorn, een proefschrift over een bijzonder rechtssysteem in Oost-Nederland: het Saksische blijversrecht.

De regeling kwam er kort gezegd op neer, dat het boerenbedrijf naar één van de kinderen ging (het liefst de oudste zoon). Deze opvolger heette ook wel “blijver”. De blijver moest voor zijn (groot)ouders zorgen. Er was geen pensioen, het bedrijf was de bron van bestaan van de familie. De ouders kregen kost en inwoning.

In oude akten staat dit soms mooi omschreven: ‘de opvolger verplicht zich zijn ouders melk en eieren, zoveel zij behoeven, te verschaffen, tevens moet de opvolger zijn ouders hulp en bijstand, ook in geval van ziekte, verlenen’.

Kortom: de opvolger moest zijn ouders ‘aan het eind brengen’. Een ongetrouwde broer of zuster kreeg een ‘plaats bij de haard’.

De andere kinderen werden niet vergeten. Zij kregen een bruidskoe, linnenuitzet of f 1.000. Meer zat er niet voor hen in, want de opvolger moest het bedrijf lonend kunnen exploiteren.

Een interessante regeling, waarover niets in ons Burgerlijk Wetboek stond. Over het Burgerlijk Wetboek zei een Twentse notaris eens:
“Napoleon zien wark, door hé wi-j nig met te mak’n”.

In de handboeken over het Erfrecht werd het Saksische gewoonterecht als een curiositeit beschreven. Je zou denken dat deze curiositeit in onze moderne, snel veranderende wereld, zou verdwijnen.

Anno 2011

Wat schetst onze verbazing?

In onze nieuwe belastingwetgeving en het nieuwe erfrecht van 2003 wordt de praktijk zoals wij die al heel lang in Oost-Nederland toepasten, in allerlei bepalingen opgenomen. De wetgever heeft geregeld, dat de opvolger het bedrijf voor een redelijke prijs over mag nemen. De anderen kinderen (legitimarissen) en de fiscus kunnen daar niet moeilijk over doen.

In procedures is vastgesteld, dat de redelijke prijs de prijs is waarbij een lonende exploitatie mogelijk is.

Zet de opvolger het bedrijf niet voort, dan komen de belastinginspecteur en de familie een appeltje met hem schillen.

Niets nieuws onder de zon, zo regelden wij in Oost-Nederland onze zaakjes al tijden met elkaar.

Wat wil ieder?

Bij een bedrijfsoverdracht hebben wij meestal met drie groepen belanghebbenden te maken: de ouders, de opvolger en de andere kinderen, dus de broers en zusters van de opvolger.

- De belangen van de ouders zijn:
- een goede oude dag, dus voldoende inkomen en een dak boven het hoofd;
- het bedrijf wordt voortgezet; en
- een goede verstandhouding in de familie.

De opvolger wil graag zijn boterham op het bedrijf verdienen (lonende exploitatie). Verder wil hij/zij dat zijn/haar ouders het goed hebben en tenslotte moeten de verjaardagsvisites een beetje gezellig zijn, oftewel: de verhouding met de broers en zusters moet goed zijn.

De broers en zusters willen graag dat hun ouders het goed hebben. Zij gunnen hun broer of zus een goed bestaan op het bedrijf, maar vinden als kind dat het redelijk is, dat zij ook wat van hun ouders krijgen.

Wanneer wij ieders wensen en belangen op een rij zetten, valt ons op dat men in de familie veel dingen hetzelfde wil:

- zorg voor de ouders;
- een goed bestaan voor de opvolger; en
- vrede en duidelijkheid in de familie.

Om dat te bereiken moeten er spelregels worden gemaakt.

Daarvoor zijn de juristen op aarde. Bij de bedrijfsoverdracht speelt een speciale jurist, te weten de notaris, een belangrijke rol.

De spelregels

In nauw overleg met de accountant legt de notaris de regelingen vast. Zodra de opvolger in beeld is, wordt de eerste stap gezet. De accountant of notaris maakt een firma- of maatschapsakte, die de samenwerking en de overname van het bedrijf regelt. Zeker wanneer de opvolger jong is, wordt het onroerend goed nog niet ingebracht.

De maatschap of firma (hierna heb ik het over vennootschap) heeft het gebruik en genot van het onroerend goed. Soms wordt het onroerend goed verpacht aan de vennootschap.

Door de winstverdeling in de vennootschap en eventueel schenkingen, bouwt de opvolger vermogen op, zodat hij/zij het bedrijf te zijner tijd gemakkelijker kan overnemen.

In de vennootschapsakte staat een overnameregeling. Die houdt in dat de opvolger het bedrijf voor een gunstige waarde (agrarische waarde of voortzettingswaarde) over kan nemen.

Daarbij wordt meteen in een meerwaardeclausule vastgelegd, dat wanneer de opvolger na overname het bedrijf stopt, hij/zij een stuk van zijn bevoordeling moet delen met de ouders, broers en zusters.

Hierna leggen wij de meerwaardeclausule uit.

Testamenten

Wanneer er voldoende zekerheid is dat de opvolger het bedrijf over zal nemen, maken de ouders testamenten. Daarin regelen zij de verzorging van de langstlevende ("op de langstlevende maken") en als het kan, het bedrag dat de andere kinderen moeten hebben.

Het bedrijf gaat naar de opvolger. Steeds weer is het lastig om vast te stellen wat de andere kinderen moeten hebben. Hiervoor zijn geen tabelletjes waarin de bedragen voor de kinderen zijn gekoppeld aan hectaren grond, aantallen vee, trekkers of werktuigen en schulden.

Elke keer wordt weer gekeken wat redelijk en haalbaar is. Hier duiken de redelijke prijs en de lonende exploitatie op. Wat kan de opvolger opbrengen en hoe goed zitten de ouders bij kas?

Het privévermogen is meestal voor alle kinderen. Dat is het geld buiten het bedrijf en, als die er is, de woning buiten het bedrijf.

Soms deelt de opvolger daar niet in mee.

Hoe meer privévermogen er is, hoe minder er uit het bedrijf hoeft te komen.

Een enkele keer zitten er forse banktegoeden in het bedrijf. De vraag is of het redelijk is dat die overtollige kasmiddelen naar de opvolger gaan.

Stel dat er € 200.000,00 op de bedrijfsdeposito staat en de opvolger moet aan zijn vier broers en zusters ieder € 20.000,00 uitkeren. Hij/zij betaalt ze fluitend uit en houdt nog € 120.000,00 over.

Voelt niet helemaal goed of vindt u van wel?

In gesprekken met de familie proberen notaris en accountant tot een eerlijke verdeling te komen.

De volgende stap

Na een poos wordt de vennootschap ontbonden en krijgt de opvolger het bedrijf op naam. Op dat moment worden de testamenten van de ouders en de meerwaarde-clausule weer goed doorgelicht.

Klopt alles nog, hebben de andere kinderen al wat gehad en hoe draait het bedrijf? Willen de ouders bij het bedrijf blijven wonen en hoeveel krijgen zij elke maand van de opvolger?

Als Bruin het kan trekken, wordt er meteen met de andere kinderen afgerekend. Zo niet dan krijgen zij hun geld pas wanneer de ouders er niet meer zijn.

Een tussenoplossing is dat de andere kinderen elk jaar een belastingvrije schenking krijgen. Het testament van de opvolger en zijn/haar echtgenote/echtgenoot wordt onder de loep genomen. Soms worden er een voogdij en bewind voor hun kinderen geregeld.

Om belasting te besparen doet de opvolger als hij/zij getrouwd is en kinderen heeft, er verstandig aan een agro-statetestament te maken.

Het gaat te ver dat testament hier toe te lichten.

De meerwaardeclausule

Zoals wij zagen gaat het bedrijf voor een lagere waarde dan de vrije verkoopwaarde, over op de opvolger. De reden is bekend: de opvolger moet het bedrijf lonend kunnen exploiteren. Maar wat gebeurt er wanneer de opvolger het bedrijf verkoopt en stopt met boeren?

De opvolger kan een fors bedrag in de zak steken en comfortabel verder leven van het familiekapitaal. Dat voelt niet goed voor de ouders en de andere kinderen. Het recht is er om verhoudingen tussen mensen te regelen, te zorgen dat iedereen tot zijn recht komt. Wij vinden het een taak van de notaris om dit met de ouders te bespreken. Vaak is er een gesprek met de hele familie. Onze ervaring is dat die gesprekken in een open sfeer plaatsvinden. Men gunt ieder het zijne of het hare, maar "misbruik" wordt gestraft.

In het verleden werd daarvoor wel een recht van koop voor de broers en zusters geregeld. De opvolger moest het bedrijf bij verkoop eerst aanbieden aan zijn ouders of broers en zusters. Natuurlijk tegen een lage prijs, zodat alle broers en zusters konden profiteren van de winst bij verkoop.

Tegenwoordig nemen wij een meerwaardeclausule of antispeculatiebeding op in de akte van overdracht of in het testament van de ouders. Zo'n clausule regelt kort gezegd, dat de opvolger bij verkoop van het bedrijf alsnog een uitkering moet doen aan zijn ouders, zusters of broers. De clausule geldt meestal voor 10 tot 20 jaar; het moet een keer ophouden.

Verkoopt de opvolger grond en investeert hij de opbrengst in nieuwe grond of andere bedrijfsmiddelen, dan treedt de meerwaardeclausule niet in werking. Zij gaat op de vervangende middelen rusten.

Wanneer de opvolger moet verkopen omdat hij arbeidsongeschikt is of de bank dwingt hem tot verkoop, dan zijn dat verzachtende omstandigheden en werkt de clause niet of niet helemaal.

Dit is een korte weergave van de meerwaardeclause. De meerwaardeclause beslaat gauw twee tot vier pagina's van de akte, maar wij willen u hier niet vermoeien met alle details van dit prachtige juridische product.

Enthousiaste lezers sturen wij op verzoek graag de tekst met een toelichting toe.

Tot slot

Een heel verhaal over een bijzonder rechtsinstituut in Nederland. Wij hopen dat u een scherper beeld van de rol van de notaris bij de agrarische bedrijfsoverdracht hebt gekregen en van de boeiende juridische regelingen.